

ЗАСТОСУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ РЕФЛЕКСІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ВНЗ

У статті розглянуто актуальні питання професійної підготовки психологів у ВНЗ, спрямованої на формування у них професіоналізму. Обґрунтовано необхідність обліку ролі рефлексії в процесі формування професіоналізму в майбутніх психологах.

Ключові слова: формування професіоналізму, фахова підготовка психологів у ВНЗ, професіоналізм, психолог, рефлексія.

I. Вступ

Питання професіоналізації фахівців допоміжних професій завжди було актуальним. Психолог як фахівець на ринку праці є затребуваним, якщо володіє високим рівнем професіоналізму. Глобальні катастрофи, світова криза, посилення конкуренції на ринку праці зумовлюють появу широкого кола соціально-психологічних та особистісних проблем, вирішення яких у сфері компетенції практичних психологів. Тому необхідність такого фахівця не викликає сумніву, стимулюючи розгортання відповідних теоретичних і прикладних досліджень у напрямі підвищення ефективності його функціонування. Актуальним є реформування системи вищої психологічної освіти з метою формування професіоналізму в майбутніх психологів ще в умовах ВНЗ. Такі спроби відбуваються фіксуючи позитивну динаміку.

Так, однією із фундаментальних професійно важливих якостей психолога є рефлексія (рефлексивність, здатність до рефлексії, рефлексування). Формуванню цієї якості у майбутніх психологів в умовах фахової підготовки на етапі навчання у вищій школі приділяється дуже мало уваги, попри те, що рефлексія складає ядро професіоналізму психолога.

Термін "рефлексія" не є новим у науці та має свою історію вивчення. Вчені, активно досліджуючи засади формування і розвитку індивідуального, колективного чи історичного суб'єкта, все частіше звертаються до категорії "рефлексія". Близькими за сутністю до суб'єктно-діяльній парадигми психологічного дослідження є аналіз механізмів рефлексії, запропонований Г.П. Щедровицьким, а також моделі рефлексивної психології, групових рефлексивних процесів та структур, розроблені М.І. Найдъоновим, Л.А. Найдъоновою, С.Ю. Степановим. Численні дослідження формування й розвитку рефлексії становлять результати його вивчення на певних вікових етапах, у конкретних видах діяльності, у професійному становленні тощо.

II. Постановка завдання

Метою статті є обґрунтування ролі рефлексії у формуванні професіоналізму майбутніх психологів в умовах вищої школи.

III. Результати

Г.О. Дегтяр і А. Бізяєва розуміють рефлексію як найважливіший чинник розвитку високого професіоналізму, який виявляється у здатності суб'єкта до постійного особистісного і професійного самовдосконалення, творчого зростання на основі психологічних механізмів самоаналізу і саморегуляції. Автори підкреслюють значущість рефлексії для професійної діяльності людиноцентричних професій внаслідок її дослідницького, нерегламентованого характеру. Вони уявляють рефлексію як складний психологічний феномен, який виявляється у здатності професіонала займати аналітичну позицію стосовно своєї діяльності. Вчені пропонують двопланову концептуальну модель рефлексії, яка включає: операціональний рівень (конструктивно-виконавські, мотиваційні, прогностичні аспекти, що відображаються у рефлексивній свідомості) та власне особистісний рівень (професійно-особистісна суб'єктивна орієнтація вчителя у його діяльності й особистісна, суб'єктивна включеність у рефлексивну ситуацію) [2].

Аналіз наукових праць з проблеми рефлексії яскраво свідчить про наявність, щонайменше, чотирьох аспектів її вивчення у вітчизняній психології: *кооперативного* (М.Г. Алексєєв, В.В. Рубцов, А.Т. Тюков, Г.П. Щедровицький), де рефлексія забезпечує проектування спільної діяльності індивідів з урахуванням координації їх професійних позицій та групових ролей, а також розглядається як звільнення суб'єкта з процесу діяльності, як його вихід у зовнішню позицію щодо неї; *комунікативного* (Г.М. Андрєєва, Я.Л. Коломінський, Л.А. Петровська, В.А. Петровський), де рефлексію розглядають як істотну складову розвинутого спілкування та міжособистісного сприймання, як специфічну якість пізнання іншої людини; *інтелектуального* (Є.В. Бодрова, В.В. Давидов, В.Е. Мільман, Н.І. Поліванов), де рефлексія досліджується як уміння виділяти, аналізувати і співвідносити з предметною ситуацією власні дії, як

психологічний механізм теоретичного мислення; *особистісного* (О.Г. Асмолов, М.Й. Боришевський, І.С. Кон, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн, О.Т. Соколова, А.В. Столін, П.Р. Чамата, І.І. Чеснокова), де рефлексія забезпечує самоорганізацію та самообілізацію особистості у різних умовах життєдіяльності. Особистісний аспект рефлексії стосується завдань дослідження більшою мірою і знаходить своє вираження, з одного боку, у конструюванні нових образів себе у майбутніх психологів у результаті спілкування з іншими людьми й активної діяльності, а з іншого – він виявляється у виробленні більш адекватних знань про навколишнє природне середовище.

Оскільки сьогодення відзначається високою мінливістю культурних впливів, постійною зміною вимог до пріоритетів, настанов, цінностей, то така ситуація детермінує об'єктивну необхідність у здійсненні рефлексії, що покликана посилити адаптивні, самоактуалізуючі можливості людини й ті особистісні, стрижневі якості, які визначають її самоцінність і мають бути збережені в процесах соціального самовираження, захищені від знищення зовнішніми впливами, розкриті в продуктивному творенні. Так, людська діяльність опосередковує як мимовільні, прищеплені соціалізацією властивості, так і творчі процеси, що вимагають переоцінки ситуації, усталених способів взаємодії та власного місця у середовищі.

Зупинимось на сучасному стані досліджень механізмів та рушійних сил формування рефлексії в онтогенезі. Почнемо з вивчення розвитку рефлексивності в структурі розумових процесів особистості (Л.С. Виготський, З.О. Зак, Н.І. Люр'я Ж. Піаже та ін.). Наступний підхід представлений працями Н.Г. Алексєєвої, М.Й. Боришевського, А.В. Карпова, І.С. Кона, В.С. Мухіної, В.І. Слободчикова, П.Р. Чамати та інших. і пов'язаний з розглядом рефлексії як особистісної якості, включаючи дослідження рефлексії в структурі самосвідомості та самооцінки особистості й вивчення розвитку рефлексії як самостійного феномену. Інтелектуальна, кооперативна, комунікативна й особистісна рефлексія, про які вказувалося вище, формуються у різні періоди онтогенезу. Особистісна рефлексія формується найбільш інтенсивно у підлітковому та юнацькому віці, при цьому в період пізньої юності вирішуються завдання вибору життєвого шляху, остаточного, дієвого самовизначення та інтеграції в суспільство дорослих людей. Саме на цьому етапі розвитку рефлексії й відбувається формування професіоналізму майбутніх психологів у ВНЗ.

Слід зазначити, що склалася певна традиція у вивченні рефлексії в контексті як професіоналізації особистості взагалі (О.М. Борисова, М.Ю. Варбан, С.В. Васьківська, Л.М. Карнозова, В.М. Козієв, С.В. Кондратьєва, Н.В. Кузьміна, Ю.М. Кулюткін,

О.С. Михайлова, Г.Ф. Похмелкіна, А.О. Реан, І.М. Семенов, В.А. Семиченко, Г.С. Сухобська, О.П. Фірсова та ін.), так і професійного становлення майбутнього практичного психолога зокрема (Г.С. Абрамова, О.Ф. Бондаренко, Ю.Г. Долінська, І.В. Дубровіна, Ю.М. Ємельянов, С.Д. Максименко, П.А. Мясойд, М.М. Обозов, В.Г. Панок, Л.А. Петровська, Н.І. Пов'якель, Є.І. Рогов, Л.Г. Терлецька, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева, Н.Ф. Шевченко, С.І. Яковенко, Т.С. Яценко та ін.). У вказаних вище дослідженнях яскраво показано, що професійний розвиток особистості є однією із форм особистісного розвитку індивіда, багатоплановим, складно детермінованим, таким що має специфічну структуру та динаміку керування процесом перетворення людини в суб'єкт професійної діяльності. Встановлено, що фахова підготовка майбутніх психологів потребує цілеспрямованого та планомірного формування професійної свідомості як такого психічного утворення, що інтегрує професійні знання, структуровані в певні програми професійних дій, та знання людини про саму себе як про представника професії Психолог. У результаті аналізу найбільш поширених підходів до дослідження професійної свідомості та професіоналізму особистості, нами встановлено, що провідним фактором цього процесу є власна активність особистості майбутніх психологів, її рефлексія.

Так, Є.І. Головаха, Ч. Кулі, О.П. Огурцов, Н.В. Паніна, Є.Е. Смірнова, А.П. Сопіков, В.М. Титов, Г.П. Щедровицький наголошують на ролі й необхідності інших людей у розвитку рефлексивних процесів індивіда. На ролі спільної діяльності для формування рефлексії зосереджували увагу такі дослідники, як М.І. Найдьонов, Л.А. Найдьонова, І.М. Семенов, С.Ю. Степанов.

Показано, що найбільш істотними рефлексивними компонентами у формуванні професіоналізму психолога є особистісна рефлексія та рефлексія професійної діяльності. Фактором рефлексії, як правило, виступає проблемно-конфліктна ситуація, що виникає або в діяльності, або в особистісному просторі суб'єкта, а умовою здійснення рефлексії є децентрація, вихід у надситуативну активність. У науці встановлено, що особистісна рефлексія є рефлексією у сфері самосвідомості, усвідомленням самого себе як суб'єкта професійної діяльності, наявності в себе професійно значущих особистісних якостей, рівня їх сформованості, визначення способів їхнього розвитку та корекції. Рефлексія фахової діяльності є складним процесом, що включає, передусім, інтелектуальний та міжособистісний аспекти рефлексії. Цей процес передбачає усвідомлення майбутніми психологами основ та структури ефективної професійної діяльності, її професійних цінностей і перспектив, особливостей професійної взаємодії

та позицій суб'єктів цієї взаємодії, на основі чого здійснюється оптимальна й адекватна регуляція діяльності.

На основі теоретичного аналізу праць таких учених, як Г.С. Абрамова, О.Ф. Бондаренко, Ж.П. Вірна, Ю.Г. Долинська, Ю.М. Ємельянов, Л.М. Карамушка, Л.А. Кияшко, В.П. Москалець, Л.Е. Орбан-Лембрик, В.Г. Панок, Л.А. Петровська, Н.І. Пов'якель, Є.І. Рогов, В.А. Семиченко, Л.М. Собчик, Н.В. Чепелева, Л.І. Уманець, Н.Ф. Шевченко, Т.С. Яценко та ін. можна висунути припущення про необхідність доповнення традиційної системи фахової підготовки майбутніх психологів цілеспрямованими зусиллями з розвитку в них стійкої потреби в професійному самовдосконаленні, з формування професійного образу мислення, адекватної професійної самосвідомості та вироблення професійної ідентичності, пов'язаними, зокрема, з розвинутими особистісною рефлексією та рефлексією фахової діяльності.

Як основні принципи формування впливу в цьому напрямі існує така практика: формування здатності до рефлексії в контексті професійного становлення й особистісного розвитку; наступності (від самопізнання до самовизначення і далі до практично-професійної діяльності); підтримки розвитку ("прийняття" у групі тренінгу, позитивний зворотний зв'язок тощо); відповідності змісту віковим особливостям розвитку самосвідомості; інтегрування змісту й адекватного відображення у ньому суттєвих характеристик професійного середовища; проблематизації життєдіяльності (рефлексивне середовище, організація умов для прийняття зворотного зв'язку, проблемно-конфліктні ситуації тощо); діалогічності взаємодії викладача та студента, завдяки чому забезпечується комунікація цінностей і професійних смислів від викладача до студента через рефлексивні механізми навчального процесу [1].

Існують праці, у яких обґрунтовано доцільність застосування як основного в роботі з формування рефлексії майбутніх практичних психологів інтегрованого соціально-психологічного тренінгу (тренінгу професійної рефлексії). Головна мета такого тренінгу, на думку авторів, полягає в підвищенні рефлексивної сфери майбутніх психологів (що включає як самоусвідомлення, так і усвідомлення проблем професійної діяльності).

Багате теоретичне підґрунтя для досліджуваної нами проблеми створили дослідження щодо ролі рефлексії у розвитку й становленні особистості та соціуму, що подано в працях Г.О. Голіцина, А.З. Зака, О.А. Кузьміна, М.О. Розова, С.Л. Рубінштейна, І.М. Семенова, В.І. Слободчикова, С.Ю. Степанова, І. Фіхте, Г.А. Цукермана, Г.П. Щедровицького та ін.

Широаспектними є дослідження щодо розвитку рефлексивної свідомості на різних етапах онтогенезу та у певних аспектах професійного становлення, на що вказують у своїх працях М.Ю. Варбан, А.М. Виногородський, М. Келесі, В.І. Слободчиков, Т.М. Яблонська.

Отже, рефлексія – це системоутворювальна риса людини, одна з найважливіших властивостей свідомості та мислення індивіда від тварини. Цей феномен зумовив постановку самої психологічної науки: на початковому етапі становлення психології рефлексія (опредметнена у формі методу інтроспекції) посідала значне місце в системі пізнавальних засобів. І на сьогодні здатність до самоаналізу, самопізнання привертає увагу науковців та практиків, постаючи як важливий компонент психологічного впливу.

Значний інтерес до рефлексії зумовлюється також тенденціями сучасної психологопедагогічної науки, що позначається тенденціями нагромадження знань, домінуванням предметного пізнання з превалюванням аналітичних методів, що призводить до необхідності пошуку місця людини у продукованому знанні та світі, являє собою рефлексію як життєво необхідну функцію [5].

Вивчення рефлексії у філософії та психології продовжують трансценденталістську тенденцію пізнання, в основі якої лежить розуміння недостатності предметно зорієнтованого мислення та виявлення розташованих виключно у самій свідомості та мисленнєвій логіці чинників, що зумовлюють зміст знання. Однак у царині трансценденталізму набула розвитку, переважно, інтелектуальна рефлексія як метод гносеологічної розробки когнітивних процесів. Рефлексія тлумачиться як дистанційно-відсторонене спостереження за роботою свідомості, як неситуативна аналітика свідомості, що розкривається у безособовому об'єктивному описі ідеальної, надособової структури істинного знання і безособової структури пізнання. У психології проблема інтелектуальної рефлексії є розробленою, ніж рефлексія особистісна.

Праці Б.Г. Ананьєва, О.О. Бодальова, Л.І. Божович, С.Л. Рубінштейна, В.В. Століна, П.Р. Чамати, І.І. Чеснокової, Є.В. Шорохової та інших авторів є корисними для подальшого вивчення явища рефлексії у професійному становленні майбутніх психологів у ВНЗ. Результати досліджень гносеологічних характеристик рефлексії та їх вираження у пізнавальних і, загалом, мислинних процесах, подано у працях Г.О. Антипова, Е.В. Ільєнкова, О.П. Огурцова, Ж. Піаже, Л.С. Родоса, М.О. Розова, Г.П. Щедровицького. Теорії інтелектуальної й особистісної рефлексії В.В. Давидова, Г.О. Голіцина, Б.Д. Ельконіна, О.З. Зака, О.О. Тюкова; експериментальні розробки дослідження місця процесу планування у рефлексії В.В. Давидова, Є.І. Ісаєва, В.Х. Магкаєва, Я.О. Пономарьова, І.Н. Семенова, С.Ю. Степанова; теоретичні положення

щодо ролі рефлексії в навчальній діяльності М.Г. Алексєєва, М.Е. Боцманової, Є.М. Дубовської, О.Є. Мальської, М.І. Поліванова, В.В. Рубцова, М.О. Семенова, О.О. Сидельникової, І.М. Улановської, О.В. Яркіна; дослідження рефлексії як феномену комунікації І.Є. Берлянда, Р.Я. Гузмана, Г.П. Щедровицького становлять необхідне теоретичне підґрунтя для дослідження нами ролі рефлексії у формуванні професіоналізму майбутніх психологів у процесі фахової підготовки.

Отже, аналіз основних теоретичних підходів до висвітлення у педагогіці, психології та філософії питання рефлексії, а також методологічних засад феномену рефлексії приводить нас до наступного етапу дослідження. Нами розглянуто соціально-психологічні та психолого-педагогічні виміри професійної й особистісної рефлексії, зокрема, можливий вплив рефлексії студентів – майбутніх психологів на їхнє професійне становлення. Феномен особистісної рефлексії розкривається зокрема як усвідомлення суб'єктом детермінант і засобів власної діяльності.

Це усвідомлення є моментом удосконалення діяльності, адже особистісна рефлексія уможлиблюється опосередкуванням ідеальних моделей накреслених цілей, залучених засобів. Особистісна рефлексія, як чинник оптимізації засобів і цілей діяльності, безпосередньо пов'язана із соціальним виявленням індивіда. Рефлексивно визначені способи діяльності цілеспрямовано включаються у соціальний контекст. У підході до особистісної рефлексії застосовано герменевтико-екзистенціальну традицію її тлумачення. Зокрема, особистісна рефлексія розглядається у контексті комунікативних процесів [2].

Для реалізації цілей нашого дослідження ми визначили на основі аналізу наукової літератури такі об'єктивно необхідні компоненти рефлексивного процесу, які наявні як в інтелектуальній, так і в особистісній рефлексії. У контексті особистісної рефлексії компоненти наведено ідеальною моделлю кінцевої мети діяльності (наприклад, ідеальний образ власного професійного "Я"); усвідомленням власного досвіду (особистісних рис, умінь, навичок, умов діяльності, особистого статусу у певній ситуації); з'ясуванням необхідних перетворень для наближення його усвідомлених характеристик (перш за все, особистісних рис) до ідеальної моделі (перебіг розгортатиметься як планування діяльності, в якому останній момент рефлексивної структури буде наслідком співставлення бажаної ідеальної моделі та усвідомленого досвіду). Таке зіставлення поширюється на процес формування професіоналізму, що розгортається у рефлексивному полі [4].

Якщо розглядати рефлексію і професіоналізм психолога, то слід вказати, що результати досліджень практики роботи психолога дають змогу впевнено стверджува-

ти, що детермінуючим фактором переходу професіонала взагалі й психолога, зокрема, з одного ступеня професіоналізму на інший є рефлексія.

Рефлексія – це психічний механізм, що забезпечує існування людської діяльності. Він не зводиться до тих механізмів, що є у людини, – мислення, свідомості, самосвідомості, волі тощо. Рефлексія інтегрує всі психічні функції з однією метою: забезпечити існування людської діяльності як джерела існування самої людини. Рефлексія – це внутрішня частина діяльності, її психологічна частина; її передумови закладені природою в кожній людині у вигляді фізіологічного механізму зворотного зв'язку – рефлексів. Але до становлення повноцінної рефлексії психіка людини повинна пройти певний шлях.

Запуск рефлексії здійснюється при виникненні ускладнення у діяльності, які являють собою незавершеність певної дії, викликану перешкодами. Де виникло припинення, там з'являється функція рефлексії як необхідність зняття ускладнення через спеціальні аналітичні процеси. Кінцевий результат рефлексії – змінений проект дії, у якій усунуто ускладнення. У рефлексії виділяється три функції: дослідження, критика і перепроєктування (перенормування). При цьому дослідження – це реконструкція ситуації ускладнення, побудова уявлення про те, що відбулося; критика – виявлення причини ускладнення та її розгортання у часі; перепроєктування – деформація способу дії так, щоб нова дія відбулася без ускладнень.

У рефлексії виділяється така послідовність процесів: здійснення діяльності, фіксація ускладнення у діяльності, вихід з діяльності в простір рефлексії, реконструкція ситуації, визначення причин ускладнення, перепроєктування дії, вихід з рефлексії в діяльність, здійснення діяльності. Рефлексія вважається такою, що відбулася тоді, коли налагоджений безперервний замкнутий цикл цієї послідовності процесів [6].

Рефлектуватися може як діяльність уся цілком, так і певні її окремі сторони. Існує певний цикл зміни акцентів у рефлексії: з результативності діяльності на процес її здійснення; з процесу на організацію процесу; з організації процесу на критеріальність організації процесу.

Процеси рефлексій можуть проходити ніби в двох режимах: перший режим такий, що консервує, забезпечує збереження колишнього способу дії; другий – такий, що розконсервує, спрямований на зміну колишнього способу дії.

При природній рефлексії всі акценти, як правило, перемішані. Зміна акцентів не помічається, всі процеси рефлексій "склеєні". Цілеспрямоване рефлектування неможливе. Роль культури полягає в доданні проце-

сам рефлексії цілеспрямованого, оформленого, організованого характеру.

При штучній рефлексії всі її акценти підконтрольні. Така рефлексія протікає відповідно до системи норм здійснення процесу рефлексії. Культурні норми рефлексії створюються на підставі ціннісних й інтелектуальних критеріїв, вони не повинні призводити до руйнування психіки людини, зобов'язані бути "екологічними" щодо неї. Водночас вони покликані здійснювати психологічні процеси. Сумістити ці вимоги дуже непросто.

Як вказують Д.Ф. Ільясов, О.А. Ільясова, Ю.В. Шмарін та Л.В. Шмелькова, розвиток професіоналізму й професійної компетентності найефективніше відбувається у проектно-дослідній діяльності [3; 5; 6]. Майбутній психолог переходить у пошуковий режим, він починає в думках перебудовувати свою діяльність відповідно до професійно-особистісної спрямованості. Будучи властивою особи, що сформована, професійна спрямованість впливає на рівень поточних мотивів, підвищує ефективність діяльності й рефлексивність.

Рефлексивність – це принцип людського мислення, що направляє його на осмислення й усвідомлення власних форм і передумов; наочний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту і методів пізнання; діяльність самопізнання, що розкриває внутрішню будову та специфіку духовного світу людини. Саме вона дає майбутньому професіоналові можливість подивитися на свою працю з позиції іншої людини, виробити відповідне ставлення до своєї професії, визначити ставлення студента до себе як до суб'єкта майбутньої професійної діяльності.

Рефлексія – це процес осмислення чогонебудь за допомогою вивчення і порівняння, "новий поворот" духу після здійснення пізнавального акту до "Я" (як центру акту) і його мікрокосмосу, завдяки чому стає можливим привласнення пізнаного. Важливими сопроцесами є самопізнання і самосвідомість.

Професійна рефлексія – це співвідношення себе, своїх можливостей, своїх дій з тим, що вимагає робота. Тоді професійну рефлексію психолога ми визначаємо як будь-яку професійну рефлексію, але зміст якої пов'язаний з особливостями психологічної роботи, з власним досвідом як психолога, переглядом його підстав, перепроектуванням способів професійних дій (зокрема, у зв'язку з тенденціями, що складаються, у сучасній психологічній практиці, соціокультурній ситуації) [4].

IV. Висновки

Отже, механізми рефлексії мислення є основою мобільності, тобто здібності психолога до регуляції власної інтелектуальної діяльності, уміння долати бар'єри і стереотипи, що виникають у процесі мислення. У мо-

більності рефлексія – це принцип людського мислення і діяльності, що направляє його на осмислення власних передумов: наочний розгляд самого знання; критичний аналіз його змісту і методів; діяльність самопізнання, що розкриває внутрішню свідомість і специфіку духовного світу людини.

Рефлексія як система методів і засобів вивчення професійного рівня психолога створює основу для виявлення ускладнень у роботі, сприяє усвідомленню й пошуку оптимальних шляхів їх подолання. Разом з тим, вона дає змогу визначити і сильні сторони вчителя, намітити шляхи та конкретні чинники їх закріплення й розвитку в індивідуальному стилі професійної діяльності психолога.

Слід зазначити, що рефлексія забезпечує науковий підхід до організації роботи, професійного розвитку і саморозвитку майбутніх психологів. Проведення рефлексії й особливо самопізнання професійної діяльності психолога спрямовано на оволодіння кожним майбутнім психологом навичками самоаналізу, самооцінки. Це дає змогу перевести роботу з майбутніми фахівцями з психології в режим активного саморегулювання і самокорекції. Рефлексія виступає основою і для процесу проектування майбутніх психологів. Проектування у роботі психолога може бути спрямоване на три основні процеси: організацію та супровід професійних ситуацій; здійснення професійних обов'язків і діагностування результатів у ситуації, що реалізується.

Отже, рефлексія – це аналіз здійсненої діяльності, направлений на виявлення причин ускладнень і зміну норми діяльності так, щоб у новій нормі ці причини були б усунуті. Рефлексія при оцінюванні діяльності та її результату перебудовує діяльність, зберігаючи необхідне й усуваючи непотрібне, додаючи потрібне. Іншими словами, у рефлексії виділяються три основні функції: дослідження або побудова картини здійсненої діяльності, критика чи пошук причин ускладнень, нормування – створення норми, яка забезпечувала б функціонування діяльності без ускладнень.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо розробку, обґрунтування та впровадження науково-дослідної програми формування рефлексії як професійно важливої якості психологів.

Список використаної літератури

1. Бизяева А.А. Рефлексивные процессы в сознании и деятельности учителя : дис. ... канд. пед. наук / А.А. Бизяева. – СПб., 1993. – 191 с.
2. Дегтяр Г.О. Формування рефлексивної культури студентів педагогічних університетів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Г.О. Дегтяр. – Харків, 2005. – 182 с.

3. Ільясов Д.Ф. Особливості проектування освітніх програм / Д.Ф. Ільясов, О.А. Ільясова // Шкільні технології. – 2004. – № 5. – С. 3–13.
4. Калиновский Ю.И. Развитие социально профессиональной мобильности андрагога в контексте социокультурной образовательной политики региона : дисс. д. пед. наук / Ю.И. Калиновский. – СПб., 2001. – 205 с.
5. Шмарін Ю.В. Соціологічний аспект проектування освітніх систем / Ю.В. Шмарін // Педагогіка. – 2003. – № 10. – С. 15–20.
6. Шмелькова Л.В. Мета – проектно-технологическая компетентність педагога / Л.В. Шмелькова // Шкільні технології. – 2002. – № 4. – С. 54–57.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2012.

Черепехина О.А. Применение потенциала рефлексии в формировании профессионализма будущих психологов в вузе

В работе рассматриваются актуальные вопросы профессиональной подготовки психологов в вузе, направленной на формирование у них профессионализма. Обосновывается необходимость учета роли рефлексии в процессе формирования профессионализма у будущих психологов.

Ключевые слова: формирование профессионализма, профессиональная подготовка психологов в вузе, профессионализм, психолог, рефлексия.

Cherepехina O. Using potential of reflection in forming of professionalism of future psychologists in the institute of higher

In-process examined questions of professional preparation of psychologists in Institute of higher, directed on forming for them of professionalism. The necessity of account of role of reflection is grounded for the process formings of professionalism for future psychologists.

Key words: forming of professionalism, professional preparation of psychologists in Institute of higher, professionalism, psychologist, reflection.